

ДІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНИ В ПРОСТОРІ

Щериця С.І., здобувач

Національна академія внутрішніх справ

Розглянуті теоретичні та законодавчі положення про дію кримінального процесуального закону в просторі, зокрема, територіальну та екстериторіальну. Встановлено, що кримінальний процесуальний закон України діє на всій території України та об'єктах, що прирівняні до неї за правовим статусом, а також – з урахуванням норм міжнародного права – на території дислокації українських військових баз, дипломатичних і консульських установ України на території інших країн. Виключенням є ділянки території України, що зайняті дипломатичними та консульськими установами іноземних держав і захищені відповідними імунітетами.

Ключові слова: кримінальний процесуальний закон, дія закону в просторі, територіальна та екстериторіальна дія закону.

Щерица С.И. ДЕЙСТВИЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНА УКРАИНЫ В ПРОСТРАНСТВЕ / Национальная академия внутренних дел, Украина

Рассмотрены теоретические и законодательные положения о действии уголовного процессуального закона в пространстве, в частности, территориальном и экстерриториальном. Установлено, что уголовный процессуальный закон Украины действует на всей территории Украины и объектах, которые приравнены к ней по правовому статусу, а также – с учетом норм международного права – на территории дислокации украинских военных баз, дипломатических и консульских учреждений Украины на территории иностранных государств. Исключением являются участки территории Украины, которые занимают дипломатические и консульские учреждения иностранных государств и защищены соответствующими иммунитетами.

Ключевые слова: уголовный процессуальный закон, действие закона в пространстве, территориальное и экстерриториальное действие закона в пространстве.

Sheritsa S.I. ACTION OF THE CRIMINAL PROCEDURAL LAW UKRAINE IN SPACE / National academy of internal affairs, Ukraine

Theoretical and legislative provisions on action of the criminal procedural law in space, in particular, territorial and ex-territorial are considered. It is established that the criminal procedural law of Ukraine acts on all territory of Ukraine and objects which are equated to it on legal status, and also – taking into account norms of international law – in the territory of a dislocation of the Ukrainian military bases, diplomatic and consular establishments of Ukraine in the territory of the foreign states. An exception are sites of the territory of Ukraine which occupy diplomatic and consular establishments of the foreign states and are protected by the corresponding immunities.

Jurisdiction which acts within the state territory, is called as territorial. It is fixed in the Criminal procedural code of Ukraine according to which the criminal proceedings in the territory of Ukraine are made on the bases and as it should be, established by this law, irrespective of a place of commission of a criminal offense.

Thus, in a question of jurisdiction of the criminal procedural law of Ukraine the concept of the territory is one of the main. The territorial space of Ukraine is defined by the Constitution of Ukraine, and also the relevant laws.

The territorial principle of action of the criminal procedural law has an exception – an eksterritorialnost, at the heart of which expansion of action of the law of the state for its borders. It is legal fiction according to which separate sites of the territory of the state, separate groups of persons admit such that fall under the sphere of action of the law of that state to which they belong.

Such exception in legal literature call diplomatic (legal) immunity. Such immunity is mixed as unites in itself norms not only criminal procedural, but also international law.

Immunity acts on the territory of diplomatic missions and consular establishments, and also – on the basis of international with the contract – concerning staff of the militarized associations in the territory of other state.

The criminal procedural code of Ukraine, regulating action of the criminal procedural law in space, doesn't point to existence of immunity of diplomatic and consular establishments from jurisdiction of Ukraine. In difference from the new code, the existing criminal and procedural law, though in general, but establishes features of carrying out in particular a search and dredging in premises of diplomatic missions.

Thus, despite provisions of the criminal procedural law on regulation of criminal proceedings, in particular, and provisions of international treaties, a consent to which obligation gave the Supreme Advice of Ukraine, it is expedient to fix in standards of the Criminal procedural code of Ukraine the general provision on inviolability of rooms and the document of diplomatic and consular establishments, and also to define an order of carrying out investigatory (search) actions in their territory taking into account their international status as standards of the relevant conventions of such rules don't contain.

Key words: the criminal procedural law, law action in space, territorial and ex-territorial action of the law in space.

Основою законності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду є кримінальне процесуальне законодавство України, яке відповідно до ч.2 ст.1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, КПК та інших законів України.

Той факт, що здійснення кримінального судочинства регулюється лише законами, а не відомчими нормативними актами, свідчить про особливе значення, що надається принципу законності у цій сфері державної діяльності, і обумовлений тим, що в кримінальному судочинстві діями та рішеннями державних органів і посадових осіб можуть бути обмежені конституційні права та свободи людини і громадянина. Очевидно, що підстави та межі такого обмеження можуть регулюватись лише законом, а не актами органів управління [1, 28-29]. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини у відповідності зі ст.3 Конституції України є обов'язком держави, який вона реалізує, насамперед, через законодавчу діяльність.

Усі нормативні акти мають певні часові, територіальні (просторові) межі свого існування та дії, а також поширюються на певне коло суб'єктів. Не є винятком і кримінальний процесуальний закон. Як вказує А.О. Тілле, закон, як і будь-яка об'єктивна реальність діє у часі та просторі. Зв'язок правової норми з простором і часом виражається, зокрема, в тому, що саме створення правової норми є актом, який вчиняється у просторі та часі. Кожна норма визначає, у якому місці та у який момент передбачена нею поведінка має бути здійснена, і, таким чином, кожна правова норма має одночасно просторовий і часовий характер. Навіть коли час і місце дії норми не обмежені, це не означає, що вона незалежна від простору та часу, оскільки явища, до яких вона застосовується, завжди відбуваються у певному місці та у певний час [2, 22].

Сфера дії кримінального процесуального закону, його юрисдикція визначається законом з урахуванням норм міжнародного права. Як відомо, загальне правило полягає в тому, що держава здійснює повну юрисдикцію в межах своєї території та обмежену – в межах виключної економічної зони моря та континентального шельфу, а також відносно своїх громадян за кордоном [3, 112].

Питання дії закону у сфері кримінальної юстиції протягом десятиліть розглядалися у науці кримінального права. При цьому межі дії кримінального процесуального закону, як правило, залишались поза увагою учених і до цього часу досліджені у теорії кримінального процесу явно недостатньо. Навіть ті роботи, що з'явилися останніми роками в Україні, в основному торкаються лише окремих аспектів вищевказаної проблеми, зокрема, кримінально-процесуальних імунітетів (це роботи таких учених, як С.С. Аскеров, І.В. Бабій, С.М. Вихрист, С.Г. Волкотруб, Ю.М. Грошевий, В.П. Корж, В.І. Маринів, М.М. Михесенко, О.О. Рєєнт, В.М. Рябокучма, С.М. Стахівський, Л.Д. Удалова та ін.).

Між тим, після розпаду СРСР, прийняття Конституції України, довготривалої судово-правової реформи, багаточисленних змін у кримінальному та кримінально-процесуальному законодавстві України виникло ряд питань, на які ні теорія, ні практика поки що належної відповіді не дають.

Метою цієї статті є аналіз кримінального процесуального законодавства України та формулювання теоретичних висновків про дію кримінального процесуального закону в просторі (територіальну та екстериторіальну).

Юрисдикція, що здійснюється в межах державної території, називається територіальною. Саме вона закріплена в ч.1 ст.4 КПК, відповідно до якої кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення.

Отже, у питанні юрисдикції кримінального процесуального закону України поняття території є одним із основних. Територіальний простір України визначається Конституцією України, а також відповідними законами.

Відповідно до Закону України «Про державний кордон України» від 4 листопада 1991 року (з подальшими змінами та доповненнями) державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору (ст.1) [4].

Сухопутна державна територія включає в себе материкову частину України та острови в межах її державних кордонів.

Водну територію України утворюють її внутрішні та територіальні води.

До внутрішніх вод належать: 1) морські води, розташовані в бік берега від прямих вихідних ліній, прийнятих для відліку ширини територіального моря України; 2) води портів України, обмежені лінією, яка проходить через постійні портові споруди, які найбільше виступають у бік моря; 3) води заток, бухт, губ і лиманів, гаваней і рейдів, береги яких повністю належать Україні, до прямої лінії, проведеної від берега до берега в місці, де з боку моря вперше утворюється один або кілька проходів, якщо ширина кожного з них не перевищує 24 морські милі; 4) води заток, бухт, губ і лиманів, морів і проток, що історично належать Україні; 5) обмежена лінією державного кордону частина вод річок, озер та інших водойм, береги яких належать Україні (ст.6 Закону України «Про державний кордон України»).

До територіального моря України належать прибережні морські води шириною 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки. Географічні координати цих точок затверджуються в порядку, який встановлюється Кабінетом Міністрів України. В окремих випадках інша ширина територіального моря України може встановлюватись міжнародними договорами України, а при відсутності договорів – відповідно до загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права (ст.5 Закону України «Про державний кордон України»).

Повітряний простір України – це частина повітряної сфери, розташована над суходолом і водною територією України, у тому числі над її територіальними водами (територіальним морем), і обмежена вертикальною поверхнею, що проходить по лінії державного кордону України (п.81 ч.1 ст.1 Повітряного кодексу України) [5]. Висотна межа, що відділяє повітряний простір як частину державної території від космічного простору, у відповідності із загальноновизнаними міжнародними звичаями та практикою держав у галузі використання повітряного простору знаходиться на висоті 100-110 км над рівнем океану. Повітряний простір нижче цієї межі є територією, на яку Україна поширює свою юрисдикцію, у тому числі кримінально-процесуальну.

До об'єктів, які прирівнюються до державної території, належать повітряні, морські чи річкові судна, що приписані до портів, розташованих в Україні. Відповідно до ч.2 ст.4 КПК кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на таких судах під час їх перебування за межами України під прапором або розпізнавальним знаком України, здійснюється за кримінальним процесуальним законодавством України.

Раніше КПК (1960 р.) встановлював таких суб'єктів кримінального процесу, як органи дізнання, серед яких називав і капітанів морських суден, що перебувають у далекому плаванні (ст.101), які мали право проводити затримання та вживати інші передбачені кримінально-процесуальним законом заходи, спрямовані на встановлення обставин злочину та осіб, які його вчинили. Новий КПК (2012 р.) не передбачає таких суб'єктів, як органи дізнання і відповідно капітани суден виступають іншими службовими особами, уповноваженими на вчинення процесуальних дій. Глава 41 КПК встановлює особливості кримінального провадження, зокрема, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні. Водночас, норми вказаної глави не дають відповідей на ряд процесуальних питань, зокрема, чи може бути затримана капітаном судна особа бути доставленою на територію України іншим судном; чи буде капітан іншого судна виконувати суто технічну роботу по доставленню затриманого в Україну чи він буде користуватись тими ж повноваженнями, що і капітан судна, що затримав особу; яким має бути порядок кримінального провадження в разі вчинення кримінального правопорушення самим капітаном судна; ким можна замінити капітана судна в разі, якщо він є не тільки потерпілим, а й родичем когонебудь із учасників кримінального провадження?

На наш погляд, у тексті КПК з метою усунення прогалин нормативного регулювання у тому числі вищевказаних ситуацій, слід визначити чіткий порядок дій капітана та (чи) іншої особи з

числа командного складу судна в разі встановлення ознак кримінального правопорушення на судні.

Таким чином, за загальним правилом кримінальний процесуальний закон України діє на усій території України та об'єктах, які прирівняні до неї за правовим статусом, у тому числі, з урахуванням норм міжнародного права.

Територіальний принцип дії кримінального процесуального закону має виняток – екстериторіальність, в основі якої поширення дії закону держави за її межі. Це юридична фікція, згідно з якою певні частини території держави, певні групи осіб визнаються такими, що підпадають під сферу дії закону тієї держави, до якої вони належать. При цьому це не означає, що територія, зокрема, дипломатичного представництва, повністю виключається з території країни перебування і тим більше не є частиною території представленої країни. Ні будівля представництва, ні його територія не вилучаються з території держави перебування. Їх вилучення з місцевої юрисдикції має обмежений, функціональний характер [6, 23]. Таке виключення в юридичній літературі називають дипломатичним (правовим) імунітетом.

Дипломатичний (правовий) імунітет вважається змішаним, оскільки він поєднує в собі норми не тільки кримінального процесуального, а й міжнародного права.

Імунітет поширюється на території дипломатичних представництв і консульств, а також – на підставі міжнародних договорів – на особовий склад воєнізованих з'єднань на території іншої держави.

У відповідності до статей 20, 30 Віденської конвенції про дипломатичні зносини (1961 р.) приміщення, що займають дипломатичні представництва, включаючи приватну резиденцію їх керівників, користуються недоторканністю. Органи влади держави перебування не можуть заходити до цих приміщень інакше, як з дозволу керівника представництва чи особи, що його замінює. При цьому під приміщенням представництва розуміється будівля чи частина будівлі, що використовується для цілей представництва, у тому числі, резиденція керівника представництва, незважаючи на те, кому належить право власності на них, а також земельна ділянка, на якій вони розміщені.

Крім цього, незалежно від фактичного місця розташування недоторканністю наділені кореспонденція, архіви та інші документи представництва, тобто уся кореспонденція, що стосується представництва та його функцій.

Що стосується консульських установ, то їх недоторканність від кримінально-процесуальної юрисдикції держави перебування відповідно до ст.31 Віденської конвенції про консульські зносини (1963 р.) обмежена тільки тією частиною консульських приміщень, які використовуються виключно для роботи консульської установи, у тому числі земельна ділянка, що обслуговує будівлю чи частину будівлі, яку займає консульська установа. У цьому полягає відмінність консульського імунітету, який є службовим за своєю природою та обумовлений виконанням чітко визначених Конвенцією функцій, від дипломатичного імунітету, що має абсолютний характер. Органи влади держави перебування не можуть заходити до тієї частини консульських приміщень, які використовуються виключно для роботи консульської установи, інакше, як за згодою керівника консульської установи, призначеної ним особи чи керівника дипломатичного представництва відповідної держави. Недоторканність поширюється також на усю офіційну кореспонденцію, архіви та документи консульських установ (статті 33, 35 Конвенції).

Названі вище конвенційні норми були відтворені в Положенні про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні (1993 р.), що затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р. № 198/93.

На жаль, КПК регламентуючи в ст.4 дію кримінального процесуального закону у просторі, не вказує на наявність імунітету дипломатичних і консульських установ від юрисдикції України. На відміну від нового КПК, чинний КПК (1960 р.), хоч і у загальних рисах, але встановлює особливості провадження обшуку та виїмки в приміщеннях дипломатичних представництв (ст.182). Так, у приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також в приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представництв та їх сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, обшук і виїмку можна про Міністерство

закордонних справ України. При проведенні цих слідчих дій у вищевказаних приміщеннях обов'язково мають бути присутні прокурор і представник Міністерства закордонних справ.

Отже, незважаючи на положення ч.2 ст.1 КПК щодо врегулювання кримінального провадження, зокрема, і положеннями міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, доцільно закріпити в нормах КПК загальне положення про недоторканність приміщень і документів дипломатичних представництв і консульських установ, а також визначити порядок проведення слідчих (розшукових) дій на території дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав в Україні з урахуванням їх міжнародного статусу, оскільки норми Віденських конвенцій таких правил не містять.

Імунітет від кримінально-процесуальної юрисдикції на підставі міжнародних договорів поширюється також на місця розташування іноземних військових формувань на території іншої держави. Він має обмежений, функціональний характер. Відповідно до ч.3 ст.4 КПК, якщо міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено поширення юрисдикції України на особовий склад Збройних Сил України, який перебуває на території іншої держави, то провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території іншої держави стосовно особи з такого особового складу, здійснюється в порядку, передбаченому КПК України.

Згідно з п.23 ст.85 Конституції України Верховна Рада України схвалює рішення про направлення підрозділів Збройних Сил України до іншої держави, а також про допуск підрозділів збройних сил інших держав на територію України. Такі підрозділи, як правило, діють у складі сил з підтримання миру і безпеки та направляються на прохання ООН. На них поширює свою дію ст.1 Конвенції про безпеку персоналу ООН та пов'язаного з нею персоналу (1994 р.). Військовослужбовці, що входять до таких підрозділів, користуються імунітетом у країні перебування. Вони залишаються під юрисдикцією України і кримінальне провадження у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень на території інших держав здійснюється за правилами КПК України [7, 34].

Таким чином, дія кримінального процесуального закону України в просторі здійснюється за такими правилами. Кримінальний процесуальний закон України діє на всій території України та об'єктах, що прирівняні до неї за правовим статусом, а також – з урахуванням норм міжнародного права – на території дислокації українських військових баз, дипломатичних і консульських установ України на території інших країн. Виключенням є ділянки території України, що зайняті дипломатичними та консульськими установами іноземних держав і захищені відповідними імунітетами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Уголовный процесс: [учебник] / под ред. П.А. Лупинской. – М.: Юристъ, 1995. – 544 с.
2. Тилле А.А. Время, пространство, закон / А.А. Тилле. – М.: Юрид. лит., 1965. – 203 с.
3. Лукашук И.И. Уголовная юрисдикция / И.И. Лукашук // Государство и право. – 1998. – № 2. – С. 112-116.
4. Про державний кордон України: Закон України від 4 листопада 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5.
5. Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 48-49. – Ст. 536.
6. Лукашук И. Иммуниет в отношении уголовной юрисдикции / И. Лукашук // Российская юстиция. – 1998. – № 4. – С. 23-25.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: [науково-практичний коментар] / за заг. редакцією В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.